

ПЕШКИРИ, ИЗПОЛЗВАНИ В НЯКОИ ПРАЗНИЦИ, ОБИЧАИ И ОБРЕДИ

Мария Колева

МАЛКО ИСТОРИЯ

До средата на нашия век, българката сама тъче и разкрасява обработени от нея вълна, лен, коноп, памук и коприна, за да ги приготви за облекло и предмети на бита.

Щом момичето „замомее“ /дойде му мензиса или както казват в Хасковско - „кльвне го петела“, а в Добричко - „ритне го магарето“/, на първия личен празник сплитат косите му в сплитки, пускат букли пред челото и то е вече готово да седне на стана да тъче като жена до края на дните си.

Пешкирът /кърпа, месал, тестемел, ръченик, пош и чевре/ е най-употребяваната тъкан в празниците и обичаите с ритуална цел, за което той заслужава и специални изследвания.

Първите пешкири у нас се изработват от ленени и конопени платна, но от средата на XIX век те започват да се изместват от памучни или памучни, премесени с коприна пешкири. Така и ритуалната функция на ленените и конопените пешкири се поема изцяло от памучните¹.

Макар че в 5000 г. пр. н.е. вавилоняните добре познават лена като маслодайно растение, египтяните за първи път в

3000 г. пр. н.е. обработват неговите влакна съвършено, заради което те го считат за изобретение на богинята Изида². А римляните обличат нейната статуя с ленени платна при извършване на култови действия, посветени на Изида³.

В Египет остатъци от ленени тъкани са намерени в гробници на фараоните от XII династия /между 2400-2200 г. пр. н.е./, а у нас при разкопките на Кадин мост, Кюстендилско /II-Истол. пр. н.е./⁴, в некропола при Нови Пазар /края на VIII век/⁵, Плевен, Луковит, Ловеч и Калиакра /XII век/⁶.

През X век ленът служи за разменно платежно средство на Първото българско царство⁷, а в актовете на Охридската архиепископия от XIII век ленените и конопените платна се сочат за основно производство на българите. Тяхната привързаност към отглеждането и обработването на лена е толкова силна, че когато са прокудени из далечните краища на турската империя /Мала Азия/, те продължават да се занимават с него⁸.

Затова, че като текстил лененото платно притежава високи качества и се чисти лесно, то добива правото да се използва за ритуални цели в целия античен свят и да се превърне в емблема на чис-

тотата⁹. Така и дохристиянският аскетически подвижник Аполоний Тиански от Кападокия носел само ленени дрехи¹⁰.

У нас ленен пешкир като обреден реквизит на русалиите /посветени в лечителство мъже/ се използва по време на така наречената Русалска седмица - седем дни преди Петдесетница или Слизане на Св. Дух над апостолите. По това време, русалиите лекуват болести причинени от русалките. Според народното вярване те са моми с дълги коси и криле, които идват веднъж в годината, за да оплодят с роса житните класове. Но ако хората не зачетат тяхното присъствие с почести, русалките се разгневяват като им причиняват болести. Затова по местата, където са минали русалки се оставя дарялб и пешкир¹¹.

Емблема на силата на русалиите е знамето на техния водач, което представлява прът със завързан на него бял ленен пешкир. Бял ленен пешкир покрива и гърнето им с „мълчана вода“ - също техни атрибут¹².

От най-дълбока древност, църквата установява богослужбни дрехи /св. одежди/, които се обличат от свещенослужителите при извършване на св. Тайнства. Тези одежди получават значение на правомощие за измолване на Божията благодат.

Първото богослужбно одяемие е дългата ленена риза, нар. стихар /алба туника - бяла риза/. Христовата църква приема тази одежда в числото на свещените по подражание на ветхозаветните одежди с името „хитон“ /на славянски „риза висонная“ тоест ленена риза/.

В древно време хитонът се прави от ленено платно, което символизира светлия живот на обличащите го. Така апостол Иаков, брат Господен по плът и първи Иерусалимски епископ носел винаги ленена риза. На път за Голгота, Исус Христос също носел хитон от бяло ленено платно, за разлика от хитоните на квадратни, носени от обикновените хора¹³.

Магическото отношение на нашия народ в много случаи се прехвърля от ле-

на към конопа засяван в по-големи площи на страната, тъй като не изисква толкова влага в почвата, както лена. На Загovesни, „за да става конопа“ съществува традиция да се тропва силно с крака, вместо да се играе хоро /във връзка с поста/, а в обичая „хлацкане“ /борене с уста за предмета/ на този ден, яйцето или халвата се връзват непременно на конопен конец, с който след това се гадае. Преди да тръгнат на обиколка по къщите, коледарите топят коледничките си във вода с наквадени в нея конопени весла. Едното от обредните лица в обичая „Кукери“ - „бабата“ е с конопени коси¹⁴.

Важността на лена и конопа се отбелязват както в народната ни поезия, така и в коледарската благословия. На Бъдни вечер, заедно с обредното ядене на трапезата се кади ленено и конопено семе. А мелицата /уред за триене на конопени стебла/ има магическа сила да „пъди змејове, самовили и зли духове“¹⁵.

Юстиниан Велики /527-565/ си служи с хитрост, за да пренесе бубено семе от Китай във Византия чрез двама монаси, които го скриват в бамбуковите си бастуни. От тогава Византия се превръща в център на копринарството през цялото Средновековие¹⁶. В 704 г. Юстиниан Ринотмет /Безноси/ с помощта на хан Тервел си възвръща престола и за благодарност удостоява хана с титлата кесар¹⁷. А хан Тервел застава византийците да покрийт с монети неговият щит, хвърлен на земята и да намушкат на копието му копринени платове¹⁸.

Българите усвояват бубохраненето и добива на коприна от Византия като блестящият период на това производство за тях започва в края на XVIII в.¹⁹

Докато в 333 г. пр.н.е. войните на Александър Велики гледат с почуда покorenото население на Мала Азия, облечено според тях с дрехи от „вълна на шикалка“ /така нар. памука/, идващите от Ганг и Инд кervани с камили, разнасят по света най-фината памучна материя - муселина, създадена от индийците²⁰.

Памукът във вид на готова прежда

идва в българските земи първо от Мала Азия в средата на XIX в., за да започне от тогава да измества напълно производството на лен и коноп²¹.

Домашно тъканият пешкир от лен, коноп, памук и коприна, използван като материална вещ в култовата практика представлява сериозен източник на познание за религиозното мислене на българите, превъплътено в изображения и обредни действия с него.

ПЕШКИРЪТ КАТО ДАР ЗА ХТОНИЧНИ БОЖЕСТВА /БОЖЕСТВА НА ЗЕМЯТА/

За семитските народи /вавилоняни, асирияни, арамяни и финикийци/, оказали огромно влияние върху целия античен свят, най-голям празник е този на слънцеповрата или Нова година. Във вавилонския новогодишен акиту е заложен празника на богинята Майка и богиня на земята Ба, у, на който се чества брака ѝ с Нинсирсу, съобразно които на нея се поднасят сватбени дарове - тъкани. На този празник богът на слънцето Мардук определя съдбата на бъдещата година, а останалите божества на небето и земята му се покланят. Акиту е празник на пролетното слънце, което тогава се съчетава със земята и установява своето владичество над света²².

На Нова година, в японските храмове се поднасят дарове от копринени и конопени платове на свещеното дърво сакаки²³.

Почти всички народи на античността празнуват „раждането на Непобедимото слънце“ на 25 декември, затова в средата на IV в. християнската църква избира този ден за Рождество Христово, тъй като Евангелията не посочват деня и месеца на раждането на Спасителя. В православнието, две седмици предшестват този празник и са посветени на паметта на предците по плът и ветхозаветните праведници. Богослужението в тези дни отразява библейската история за подготов-

ка към Боговъплъщението. Затова се чете „Родословието на Исуса Христа“ по евангелието на Матей. Това драгоценно родство, напомня за великата тайна, а именно - превъплъщението на Бога в човек, Брат на хората, за да ги присъедини завинаги и безкрайно към Себе си. В този ден, в околностите на Витлеем възсиява неугасимата светлина на Разума - ражда се Исус Христос. Пътят на влъхвите /символ на древната езическа мъдрост/ се води от загадъчната звезда, което пък символизира пътят на човека към Разума.

Навечерието на празника се нарича Бъдни вечер и на него се четат т. нар. „царски часове“, което е свързано с византийския обичай в навечерието на празника да се поздравява императора. Затова във всеки час на нощта звучат празнично Апостола и Евангелието. Литургията на Бъдни вечер завършва с велико повечерие като при песента „С нас е Бог“, четецът произнася пророческите слова на св.Исаия за Спасителя.

В много страни от християнския свят, в рождествената нощ горят огънове, образават се звезди, палят се свещи по елхи и се пеят коледни песни /от гр. название „каланда“ - новомесечие/²⁴.

КОЛЕДАТА е старата езическа Нова година за българите, празниците за която са около най-късия ден 22 декември, т.е. дни на слънцестоене и слънцеповрата. В Коледата, българите са слели празниците, провеждани в античността в чест на трите божества Дионисий, Залмоксис и Персефона - хтонични божества, божества на подземния свят, вегетацията и плодородието, връзката между които е изобразена на каничката от с.Борово, Русенско /385-359г./²⁵.

В България през 865г. се извършва официално покръстване на народа с приемането на източното православно вероизповедание от Византия, но голяма част от езическото население го възприема като наложен политически акт. Затова и хтоничните божества заедно с култа към „стопана“ си остават обект на усърдно

почитание от страна на българите.

Свързаните с природата хтонични божества съпътстват човека като благодетелни сили, но в същото време те го застрашават в качеството си на богове на смъртта. Хората им принасят всичко, което им доставя удоволствие - храна, огън, благоухания, молитва, песнопения и дарове в определен порядък, за да ги заставят, умилостивят и предразположат към даруване на блага.

Живущите под земята богове се считат за повелители на растенията и като богове на земята и растителността, освен безкръвната жертва /мед, растителна храна и благовонния/, на тях се принасят и дарове от платове или овча вълна²⁶.

На Бъдни вечер, обредното ядене се нарежда непременно върху пешкир. Друг дълъг пешкир покрива коленете на насядалите около трапезата членове на семейството /подобно на изображението в стенописната сцена „Тайната вечеря“ от Боянската църква/, за да се избегне прякото съприкосновение на хората със свещената храна²⁷.

В желанията си за здраве и сполука, православният българин се уповава на вярата си в Христос и на Божията благодат, даваща му се даром през Светаго Духа, заради изкупителното Христово дело и неговите усилия да я получи²⁸.

На Бъдни вечер, българите чувстват благодатната сила на Господа Иисуса Христа, който иска от тях само свободно и искрено движение на техните души към Него²⁹. В знак на Неговото присъствие сред тях в с.Воден, Хасковско за Него остават от огнището нови обувки, ново сърце, нова възглавка, нова паничка, пълна с „кишкек“ /обредно сварено жито/ и празна лъжица. За Негова прослава, коледарите от с.Бориславци, Хасковско, преди да тръгнат по къщите, изпяват първата си песен в църквата. В с.Нова Надежда, Хасковско пък на огъня оставят да ври джевзе с кафе от леблебия за св.Богородица³⁰. Също за св.Богородица, в Софийско заделят парче от обредния бъдниверски хляб³¹.

Като обредни лица, в периодите на прехода /смяна на сезони и нарушено равновесие между силите на доброто и злото/, коледарите влизат във връзка с „отвъдния свят“ и посещават оброчища или църкви³². Тяхната украса от варакосани предмети по главите им е свидетелство за принадлежността им към този свят.

Третото лице от вавилонската божествена триада - Еа е владетел на подземните източници, даващи живот на земята и живее във водата. На него принадлежат всички благородни метали, от което следва и значението на варакосаните предмети като белези на подземния свят³³.

В с.Крепост, Хасковско момците коледари вместо калпак, увиват около главата си червен пешкир с триъгълна шита дантела, нар. „иглъчка“³⁴. Червеният цвят се свързва с култа към хтоничните божества, а белият - с починалите³⁵.

Коледарите носят винаги нови дрехи. А първите дрехи на момците капанци се ушиват за коледуването³⁶. Хората приемат коледарите за пратеници на „отвъдния свят“, затова жените от с.Свирково, Хасковско вземат конци от техните дрехи, за да ги вържат на децата против уроки³⁷.

Без запъхнат по средата на пояса пешкир, употребяван в този ден коледарите не могат да коледуват. В с.Сърнец, Добричко този пешкир се нарича пош. /квадратна кърпа с шита дантела/. В с.Мали извор, Д.Генево - Добричко, с Червенци, Варненско и с.Бръшляница, Плевенско, коледарският пешкир носи названието „чевре“ и има украса от пет мъжки фигури по тъканта³⁸. Според Ев.Теодоров цифрата пет е свещеното число на прабългарите³⁹. В с.Мали извор, Добричко чеврето е оградено от шита дантела с мотиви, нар. „брамбули“ /бръмбари/. Фигурата „бръмбар“, използвана много често за направата на обичи още от древността, носи следи от култа към слънцето. Утринното слънце в Египет с името Хепер се изобразява винаги във вид на бръмбар⁴⁰.

Дошли до портата на всяка къща в селото, коледарите се провикват: „Коледа, Коледа!“, а в с. Динево, Хасковско стопанина отваря вратата и се обръща радостно към тях“

*Коледари, господари
брата да сте ми!*

Силата на песента се равнява по значение на жертвоприношението, затова коледарите изпяват специална песен за всеки член от семейството, подобно на първите християни, които изявявали молитвеното си настроение в този ден чрез възвишени песнопения. Подир песнопенията, следва най-същественият момент в обичая - поднасянето на безквасния хляб /назован колак или кравай/ като жертва към божествата, чрез която се освещават и благославят важни моменти от живота на българина.

В тайнственото мълчание на нощта, всички от къщата застават прави, а стопанката /или ако има мома в къщата/ поднася на коледарския водач колака /кравая/ заедно с пешкир, който е украсен винаги с триъгълна дантела. Обикновено с пешкира се увива хляба, но понякога той се мята на рамото на водача⁴¹.

Хлябът като най-святий жертвоприношение у българите⁴² цели да умилистави божествените сили, а пешкирът като дар да им достави удоволствие и да ги предразположи към благосклонност.

След като поеме жертвения хляб, водачът на коледарите произнася над него молитвена формула /благословия/, в която е изложено най-съкровеното желание на жертвоприносителя. За нея, Т. Ив. Живков се произнася най-сполучливо - „дарба за дарба“⁴³.

В селата Нова Надежда, Свирково, Крепост, Белица и Ябълково - Хасковско и с. Караджалово, Пловдивско, когато в къщата, посетена от коледарите има починало дете, майката дарява водача с просорясано колаче с орехчета /белег за починал/, увито също в пешкира с триъгълна дантела, макар че жертвоприношението към хтоничните божества се извършват вечер, а към починалите през

деня. На Сурва, всички жени в селото даруват коледарите от последното коледуване със същия дар /от просорясано хлябче с орехи, увито в пешкир/ за „душите на децата, избити при раждането на Христос, заклани на Коледа, „сурвани“ /влачени/ на Сурва“.

Водачът на коледарите носи т.нар. „коледарско дръвце“ /прът с варакосани предмети на върха/ и връзва подарения пешкир на него.

Коледарското дръвце, притежание на коледарския водач е атрибут с магическа натовареност, който ни отвежда към универсалната идея за световното дърво. Дървото изразява най-общо живота, растежа и плодоносните сили на природата. Коледарското дръвце, както и неговия прототип - дървото на живота, изразява вечността и хармоничното устройство на космоса или регулярното повтаряне на схемата растеж - смърт - възраждане⁴⁴.

Пешкирите от коледарското дръвце обикновено се оставят в църквата⁴⁵. На Ивановден коледарите от последното коледуване в с. Кацелово Русенско посещават всяка къща и завързват тези пешкири на ушите на конете⁴⁶. В изображенията на коня, тракийците винаги са влагали надежда и покровителство.

От една страна, конят е олицетворение на слънцето и на соларното начало в случаи, когато той е атрибут или възплъщение на небесни божества, а от друга с негова помощ може да се проникне в „отвъдния свят“ на мъртвите и прадедите, т.е. конят се явява посредник между живите и мъртвите⁴⁷.

Пешкирът от коледото дръвце, възприет като дар за „отвъдния свят“, от който българинът черпи сили за своето съществуване⁴⁸ има съответствие като атрибут в сватбените обреди в „сватбеното знаме“ и „сватбеното дръвце“ /“кумовото дръвце“/.

Сватбеното знаме също се приготвя от прът с варакосани плодове или зеленчуци на върха, под който непременно се развява бял или червен пешкир⁴⁹.

В народната практика съществуват доста примери за използването на пешкира от сватбеното знаме с магическо предназначение. В с.Еркеч, Бургаско, при месенето на обредни хлябове за сватба, младоженката мята върху замесарката пешкир, определен за знаме⁵⁰. В Карнобатско от пешкира на сватбеното знаме се ушива ръчно шапка за детето на младите⁵¹. Във Врачанско, от пешкира на сватбеното знаме се приготвя покров за умрялата жена или ѝ се оставя в ковчега. С този пешкир, пак там на много места жените повиват първите си рожби. Свежървата във Врачанско, посреща младоженците с дълъг прът, на върха на който е забучена варена кокошка, а под нея завъззан пешкир⁵².

БАБИНДЕН е празник у българите, в честването на който се съзира отношение към хтонично божество. Бабинден /20.I./ е празник на бабите, помагали при раждането на деца. Навсякъде в страната на този ден, майката добила рожба /от една до три години/ отива в дома на бабата с подаръци. Най-същественото, което тя извършва там е т.нар. поливане на бабата да се измие. Майката дарява бабата с пешкир /или риза/, който обикновено се оставя на дърво. Майката не се отнася към бабата само като към народна акушерка, тъй като тя стои пред нея с наведена в поклон глава и най-важното, извършва поливането със слепени ръце, вдигнати високо и отвесно /с.Мезек, Белица, Воден и Крепост - Хасковско/, а в с.Ново село⁵³, Хасковско в деня на раждането на детето я дарява с овча вълна. Даруването на бабата с вълна също е знак на покорност и благоговейност пред хтонично божество⁵⁵.

Във всички религии издигането на ръцете нагоре представлява външен израз на молитвено обръщение на човека към Бога. И докато езичниците издигат ръцете си отвесно, то християните по свидетелството на Тертулиан /224г./ разтварят ръцете си хоризонтално по подобие на разпънатия на кръста Спасител⁵⁴.

ПЕШКИРЪТ - ДАР НА „СТОПАНА“

В света, който го заобикаля, българинът вижда проявите на една жизнена безлична сила и действията на преминалите през земята членове на рода - покойните прадеди⁵⁶. Вярванията, свързани с мъртвите се характеризират най-общо със своята двойственост - покровителство и вреда⁵⁷.

Главният езически култ у българина - култът към „стопана“. т.е. прадеда е обобщена представа за духа закрильник⁵⁸.

Според народната представа, „стопанът“ е невидим дух, който може да приема някакъв образ и да пребивава на различни места.

В българската народна обредност, култът към хтоничните божества и към „стопана“ не винаги се изразява самостоятелно, заради което в изложението на авторската тема, те са групирани условно.

Всяка къща има свой покровител, който е невидимо същество, загрижено за челядта и всичко принадлежащо на нея. Този покровител се нарича „стопан“ или „сайбия“⁵⁹.

Съществува практика в страната, щом се стигне до покрива на новопостроена къща, главния майстор да скове дървен кръст, на който завързва червен или бял пешкир, даден от страна на стопанката, а след него и пешкири, донесени от гостите на къщата. Окачените на кръста пешкири обикновено не се прибират. При поставянето на пешкирите на кръста, майсторът се провиква:

*Построй се ново здание
под синьото небе
на зелената моравя.*

*Построй се къща на Стоян Илиев.
Да му дава Бог здраве и живот
да му е пълна къщата с имане!*

/запис на автора от с.Бориславци,
Хасковско през 1971г./
или:

*Слушайте, майстори и калфи
и виѝ наоколо комиши!
Бай Иван комишията донесе
12 аришина кърпи на новата бена*

/къща/.

*Благодари са майстора
на тоз, който донесе!
А тоз, който не донесе,
да лежи болен от треска
три години под дюлева сянка!*

/запис на автора от с.Сърнец, Добричко през 1987г./

От последния текст на благословията е видно, че става дума не за доброволен принос на пешкира за къщата, а че донасянето му е акт на заставяне, което определя и предназначението им за „стопана“.

Като израз на подчинение, благоговесие и благодарност към „стопана“ може да се тълкува и кланянето /извършването на поклони/ на булката пред прага на родната си къща, когато я напуска и пред прага на новата къща, когато влиза в нея. Кръстовидното мазване с мед на вратата на новата си къща от страна на булката, говори за нейната първа жертва, която тя дава на духа покровител - мед.

В с. Бобораци, Радомирско, преди да прекрачи прага на новия си дом, булката сваля от кръста венчалната си кърпа с шита дантела, нар. „кланячка“ /квадратен пешкир с триъгълна дантелена украса/ и я поставя в ромбовидно положение. С дясната си ръка залебва острия край на „ромба“ на челото си, считано „за място на срама“, а с лявата придържа срещуположния край към пъпа си. Така тя навежда ниско глава пред вратата на къщата. След поклона, тя взема шепа жито от сито, държано от свекървата, пъха го в пазвата си и се завърта в кръг. Хвърля босилек зад себе си и със стомна вода в ръка и хляб под мишница, булката стъпва по бяло платно, което покрива прага на къщата и бяла вълнена нишка, която жена отвива от кълбо. Булката запазва кърпата - кланячка до раждането на дете,

за да го повие с нея⁶⁰.

При този случай в Алфатар, Силистренско булката сваля от кръста си „ръченик с патии“ /пешкир с големи дантели в триъгълна форма/ и започва да го влачи до прага на къщата. След като направи поклон пред вратата, тя продължава да влачи пешкира и когато преминава прага се старее да опре „патиите“ /дантелите на пешкира/ в него. Това действие се прави „за да се развали магията, направена за отнемане мъжествеността на младоженеца“. Вярва се, че тази магия се прави с шевна игла и затова за развалянето ѝ се използва дантела, изработена с шевна игла, тъй като магията се разваля с такъв предмет с какъвто е направена⁶¹.

В с. Николово, Хасковско на сватбата в понеделника, деверът изприда нишка вълна на прага на къщата на младоженците. В същото време зълвата му оправя вретеното и „брани болестите“ като изрича: „Къш, ма чумо!“, след което булката дарява девера с пешкир.

Вярването, че в прага на къщата се крие духът - закрилник обяснява използването на пешкира за предпазване или лечение на болести точно на това място⁶².

В Тополовградско, на седмия ден след раждането на дете се прави общо угощение, нар. „понуда“, на което се раздава обредна пита. При разотиването си присъстващите на угощението прескачат сложените на прага на къщата яйце, пешкир и желязо. С яйцето се къпе детето, а пешкирът се връзва на главичката на детето против болки⁶³.

Отражението на представата за „стопана“, който може да обитава в дърво⁶⁴, който също се дарява с пешкир намира не малко прояви в народната практика.

В с. Бабук, Силистренско на сватбата в понеделник, свекърът и свекървата се качват на най-високото дърво в двора на къщата и там булката им полива да се измият. След като им подаде пешкир да се избършат, булката го оставя на дървото⁶⁵.

В Алфатар, когато сватбарите пристигнат в дома на булката, деверът е длъжен да сваля сватбеното знаме /липова пръчка, на която са вързани два бели пешкира с „плати“/ от високо дърво в двора на къщата. След свалянето на знамето, деверът получава за награда кравай, който раздава на децата. След като се разтури сватбата, деверът се качва на кон и отнася знамето в гората, за да го окачи там на най-високото дърво⁶⁶.

В с. Крушаре /Сливенско/ и с. Червенци /Варненско/, деверът сваля от дървото при този случай кравай с дупка, през която се завързва пешкир. В с. Безмер /Добричко/ деверът сваля от дървото само червен пешкир и за награда получава кравай и жив петел. В с. Сърнец /Добричко/ известителят за сватбеното шествие, пристигнал пръв в къщата на младоженката сваля от дървото пешкир, завързан на бъклица с вино. За награда, той получава жив петел и бръшлянов венец⁶⁷.

В Тополовградско, сватбеното знаме се чути на три части и се хвърля на покрива на църквата в селото⁶⁸.

ОБРОКЪТ е мястото, където се чества „стопана“ на землището, основано на вярването, че в извора или в земята обитава невидимият господар. Вярва се, че ако там отиде болен и донесе на „стопана“ храна и дар от пешкир, риза или друга дреха ще оздравее⁶⁹.

Обикновено всяко село в страната си има чешма със „стопан“. В с. Белица тя се нарича „Терзия чешма“, в с. Бориславци - „Майка“. В с. Мезек, чешмата се намира в м. „Кавака“. За да умилюва „стопана“ на тези чешми, който пристигнал на кон, облечен като невеста и плъшел хората с тряска си, те му оставят пешкир на чешмата⁷⁰.

В Трявна е разпространен обичая „Носене пита на чешмата“. За целта се омесва пита от първото брашно на първата реколта, увива се в пешкир и заедно с китка /босилек, чешпир или здравец/ се ходи на чешмата. Китката се забобда на желязната верижка от кепчето /черпака

за вода/, питата се полива с вода, отчупва се малко от нея и заедно с пешкира се оставя на чешмата⁷¹.

На сватбата в понеделник, булката, деверът и зълвата отиват на чешмата в с. Младеново, Хасковско и на чешмата в м. „Св. Петка“ в с. Белица, Хасковско, „за да изгонят болестите от дома“. Там деверът заприда нишка вълна, а зълвата му оправя вретеното и изрича: „Къш, ма!“ . Булката дарява деверът с пешкир. Със същата цел, в с. Николово, Хасковско свекървата раздава на децата суха пита /без квас/, намазана със сладко за „делино здраве“ /болстта шарка/. На момиче я подава с бяла престилка с дантела, а на момче - бяла кърпа с дантела⁷².

В случай на епидемия от чума, холера или коремна тиф в някои села на Североизточна България, здрави хора обредно изпращат болести като завързват пешкир на колело от каруца и рано сутрин преди изгрев слънце търкалят колелото, докато го изкарат извън селото⁷³.

Алианите или т. нар. казълбаши /турци „шиити“ - сектанти, последователи на Али - зет на пророка Мохамед/ от селата Бисерци и Мъдрево, Исперихско на сватбата, ако булката е девствена, младоженецът отива рано на чешмата и оставя там пешкир като дар⁷⁴.

Според Ев. Теодоров у казълбашите от с. Севар, Кубратско съществува подобно на българите дълбоко вкоренената вяра в „стопана“. На базата на фолклорен материал, богат на прабългарски отлагания, той доказва, че алианите /казълбашите/ са потомци на старите българи, които приемат алианството, за да се спасят от гнева на турците⁷⁵.

Вярването, че „стопанът“ е дух и че бил през живота си някаква изтъкната личност представлява основата, върху която може да се развие идеята за честването на „стопана“ - покровител като светец⁷⁶.

За с. Доситеево, Хасковско св. Атанас се счита за покровител на селото. На зимния Атанасовден /18.I./ група момци, водени от кавалджия и един, който носи

„саръка“ /прът с вързан на върха му пешкир/, обикалят къщи, където има само моми и момци, които ги даряват с кърпи /пешкири/. Пешкирите се окачват на саръка и се започва борба между двама желаещи от участниците в обичая. Победителят получава единствената и най-голяма награда - саръка с пешкирите. Като го държи в ръка, качен на магаре, победителят тържествено преминава през селото⁷⁷.

ПЕШКИРЪТ ЗА ПОКЛОН ПРЕД КУМА

Бракът като тайнство, установено в Новия Завет е единственото тайнство, което се извършва над двама души - мъж и жена и ги прави да бъдат едно цяло⁷⁸. Чрез него те се благославят по образа на Христовия съюз с църквата като им се измолва благодат за чисто единодушие.

Свещенодействието на тайнството брак се състои от две части: обручение и венчаване. В обручението се потвърждава пред Бога взаимното обещание на двамата и в залог на това им се дават от свещеника кръстообразно осенени пръстени. Във венчанието, което се извършва до аналоя /поставка пред иконостаса/, на който са поставени кръстът и Евангелието /като знаци на невидимото присъствие на Исуса Христа/ става възлагането на венците и благославянето на младоженците в името на св.Троица /“Венчається раб Божий и раба Божия во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Боже наш! Славою и честию венчай ги!“/. Тази част от свещенодействието се нарича венчание. Свещеникът поднася на младоженците чаша с червено вино и те пият от нея в знак на това, че от сега нататък всичко трябва да бъде общо за тях. След това съединява ръцете им с края на спитрахла си в знак на това, че брачният съюз е свят и неразривен. След трикратното обикаляне около аналоя, свещеникът сменя венците от главите на новобрачните, приветства ги от името на църквата като им пожелава

възвеличаване на Бога, умножаване на потомството и пазена на Божиите заповеди⁷⁹. Младоженците целуват кръста, след което младоженката оставя пешкир като дар на иконата на св.Богородица. Този дар, оставен на иконата на св.Богородица не е откуп за сторен грях, а деен израз на разкаяние, добро дело на душата, възродила се чрез Божията благодат. Православната църква не иска жертви и дарове, а дела проникнати от искрено разкаяние⁸⁰.

Традицията да се оставят пешкири като дар на църквата по време на празници или в чест на някой светец продължава и в наши дни, но домашно тъканите пешкири са заменени с фабрични.

Преди да тръгнат към аналоя, свещеникът подава на младоженците две запалени свещи, което означава че любов трябва да гори в сърцата им⁸¹. При този случай, до средата на нашия век кумата е подавала на младоженците две запалени свещи, съединени с панделка, което се нарича „нуната /кумата/ държи огън на младите“ /с.Ново село и с.Мезек, Хасковско/. Тези свещи се подават от кумата с дълъг червен вълнен конец в с.Лобош, Радомирско, с панделка - с.Кацелово, Русенско и с.Д.Геново, Добричко, а с дълъг пешкир в с.Аспарухово, Падина и Червенци /Варненско/, Брод, Николово, Младиново и М.Градище /Хасковско/, Алфатар, с.Безмер и с.Сърнец /Добричко/⁸².

При извършване на венчалния акт, младоженците държат по една запалена свещ и опъват пред себе си пешкира, който покрива ръцете им. Бесарабските българи завиват с краищата на пешкира десните ръце на младоженците⁸³. Кумовите извездат от църквата младоженците или с този пешкир, или с пешкира от кръста им.

В култовата практика, пешкирът играе ролята на предпазно средство, което не допуска пряко съприкосновение и оскверняване на свещените места и лица. Затова при венчалния обред, младоженците стъпват върху бял или червен пешкир, а свещеникът съединява ръцете им с края

на епитрахла си. В Бургаско и Хасковско, булката скрива лицето си от кума чрез спуснат под булото бял пешкир. Седнала или права, булката е с ръце винаги покрити с пешкир, с който тя се кланя и целува ръка на кума и родителите на младоженеца⁸⁴. Показателно в това отношение е обредното действие, наречено „полибване на кума“ /целуване ръка на кума/ от младоженката в с.Мезек, Хасковско. Макар че, тя извършва това действие пред кума, не се докосва до него, а целува своята дясна ръка отгоре и отдолу, след което я допира до челото си, брадата и двете си бузи.

На сватбата в понеделника, младоженците ходят на гости в кума и на трапезата, когато той яде, те му „светят“ с венчалните свещи и пешкира, опънат между тях. А когато почине, кумицата „му свети“ по същия начин с тези свещи и пешкир до краката или до главата до изгаряне на свещте, а пешкирът връзва на лявата му ръка.

Тъй като у нас не съществува жреческо съсловие, което да ръководи религиозния живот в селото, длъжността на жреца се изпълнява от домакина на къщата, а в селото от селския старей⁸⁵. Старейцът се избира между селските старци. Той е човек с име без упрек и се ползва от всеобщо уважение⁸⁶.

Съгласно правилата на народната сватба, в лицето на кума може са се съзре „старейца“ от миналото. В Софийско, за кумуване, той се кани лично от младоженеца с „квасниче“ /хляб, смесен с квас/, завито с пешкир⁸⁷. Във Врачанско, на Геогьовден, невестата дарява кума с кравай, със завързана по средата му свилена кърпа /копринен пешкир/⁸⁸.

Посредством „кумовото дръвце“ /направено от нечетен брой клонки от плодно дърво с варокосани предмети на всяка от тях/, предназначено за кума и което се бучи на хляб, увит с пешкир се сига до връзката на кума със света на починалите прадеди - покровители, източник на сила и знания. „Кумовото дръвце“ е начин на връзка между двата свята - на

живи и мъртви и показва, че един от възможните източници на сила и знания на кума е светът на починалите покровители⁸⁹.

В качеството си на посредник между „отвъдните сили“ и човека, даже повече, кумът е жив представител на тези сили, въплотили се в него и в негово лице, те изискват поклонение.

В с.Мламолово, Дупнишко на големите празници /Прошки, Тодоровден и Великден/ до една година от сватбата, булката облечена в сватбеното си облекло посещава дома на кума, „за да му су кланя, а той да ѝ прости греховете“.

За да извърши този поклон, булката още като мома си изработва специален пешкир, нар. „кланячка“, дълъг до 3м. с украса в двата му къси края от широка до 50 см. фесерична шита дантела в триъгълна форма. С този пешкир булката се венчава, а поклонът се извършва така:

Булката придържа с дясна ръка единия къс край на пешкира „кланячка“ и с него закрива лицето си, а другия край допира до пъпа си. В тази поза, тя навежда глава пред кума до земята и то толкова пъти /може и сто пъти/, докато кумът не изрече: „А, стига, кумичке, нека ти е простено от мене и от Бога“ и възложе ръце кръстообразно над главата на кланящата се. Тогава тя му целува ръка през пешкира. Пешкирът - „кланячка“ се пази до раждането на дете, за да се повие с него⁹⁰.

Навеждането на лицето до земята, като израз на дълбокосмирение, покаяние, благовение и преданост към Бога се употребява още във Вехтия Завет /Бит.17:3; Числ. 16:22/. В християнската църква навеждането на лицето до земята е осветено от самия Иисус Христос /Мат. 26:39/. В сегашно време навеждането на лицето до земята в православната църква се употребява при изповедта, когато се чете разрешителна молитва на касещия се, на великото повечерие през Великия пост, когато свещеникът чете заключителната молитва, на Преждеосвещената Литургия, когато свещеникът осенява богомол-

ците с горяща свещ при възгласа „Свят Христов просвещава всех“ и когато се пренасят Светите дарове от жертвеника на престола.

Още в древни времена, при Авраам и Мойсей, се изразява благоговение пред Бога, подчинение и благодарност пред Него чрез поклонение или навеждане на главата /Бит. 24:26-27/. По примера на ветхозаветната църква, първите християни изразяват своето благоговение пред Бога чрез поклони. Така апостолите се покланят на Господа Исуса Христа, Който ги благославя и се възнеса на небето. Като естествен израз на благоговение и благодарност към Бога, поклоните влизат в употреба при християнското богослужение. Те биват малки и големи. Малък поклон се нарича навеждането на главата до толкова, че да може с ръка свободно да се стигне до земята, а голям - навеждането на главата и тялото до земята без да се коленичи.

Под благословение се разбира външен израз или действие, чрез което се изпраща Божията благодат над известни лица или предмети. Тази благодат осветява, укрепва и очисти вярващите. Чрез благословието се възвръща на човека Божията милост и любов, от които той се е лишил при грехопадението. Исус Христос чрез Своите стадания възвърнал Божията любов и затова името Му става сила, чрез която се благославят всички народи. Благословието като средство за очищение и осветение се употребява както във Вехтия, така и в Новия Завет. То съществува и във ветхозаветното богослужение и неговата форма е кръстобразно възлагане на двете ръце върху главата на богославяния, при което се произнася три пъти Божието име. Възлагането на ръце се използва и сега в православната църква, с тази разлика че много случаи освен ръцете, архиереят възлага още омофора си, както при хиротонията /възкачване в сан/, а свещеникът епитрахила при изповедта⁹¹.

ПЕШКИРЪТ ОТ С. ПИРГОВО, РУ-СЕНСКО - СКЪПОЦЕННА ТЪКАННА НАХОДКА

Пешкирът е от т.нар. тънки пешкири /дълж.100/ 150 см. и шир. 40/50 см./ с памучно поле, изработено от най-хубавата, тънка, фабрична, памучна прежда/ и „чело“ /украса в двата края/ от коприна. „Челото“ е изтъкано по три начина: „превита дъска“ /прави ажури/, „дигана дъска“ /приберите/ и „одици“ /изработва самите фигури по тъканта/. Чрез „одици“ на „челото“ в тясна памучна ива са поместени 8 фигури на еднотипни птици, а на широката копринена ива, отделен ажур - 4 женски фигури, със силно забулени лица, всяка от тях възседнала камила. Колоритът на украсата от широката ива е изграден на принципа на контраста: камила в червено, жена в бяло и обратното. Още като мома, жената си приготвя такъв пешкир, който нарича „саване“ или „пешкир за жалба“, по дълг за себе си и по-къс за бъдещия си съпруг. Женските фигури се изработват само от коприна и когато жените престават да я добиват за домашни нужди /около 1930 г./ такива пешкири не се изработват повече.

Четното число фигури върху ивите на „челото“ подсказва, че пешкирът се използва като знак на жалба в случаи на смърт.

Желеещият завързва пешкира на челото си така, че когато върви, краищата му да се удрят непременно в бузите⁹². Това действие напомня един от знаците за траур при древните християни - да кръстосват ръце пред гърдите или да удрят длани по бузите си.

Желейният срок трае девет дни от смъртта на близкия човек /има спомен и за четиридесет дни/. В този период, всеки ден преди лягане жалеещият оставя пешкира под възглавницата си, а сутрин след като измие лицето си отново го завързва на челото.

След като се приключи с жалбата, пешкирът се завързва на кратунката, с

която са мили тялото на мъртвеца, окачена на „куклата“ /кръста на гроба/. Има случаи, когато са местили костите на починали с такъв пешкир. Ако това не е изпълнено, пешкирът се оставя в църквата, благодарение на което все още се пазят „саванета“.

Възникват въпроси около композицията, изградена на широката копринена ива - защо е изобразена камила, която рядко се среща по тъкани и коя е жената, която я е възседнала.

Не е изключено близкото съседство на с.Пиргово с Русе /градът, в който още от античността са спирали керваните от камили, натоварени със стоки/ да е оформило по-ясна и по-трайна представа за камилата. Камилата означава и Велбудж - старото име на гр.Кюстендил.

В античността съществува вярване, че камилата е животно на подземния свят⁹³ и като такова животно, тя е възприета от българите.

През 986 г. Самуил пренася мощите на ларийския епископ св.Ахил на о-ва на Преспанското езеро, който служи за столица на държавата и патриаршията и получава името на светеца. При разкопки е открита плочата от гроба на св.Ахил със симетрична композиция: релефни птици, камила, висок кръст и два капариса⁹⁴.

На базата на ономастични данни, Симеонов аргументирано доказва, че някои областни имена като хърцон, произведено на хърсови /мечка/ са прабългарски и имат тотемни характер. Според него за лингвистичната наука, прабългарите имат алтайски произход и принадлежат към неговия западен или хунски клон. Откъсната от хуно-алтйската етнолингвистична общност, прабългарите още през II в. се упътват към реките Урал и Волга. По език, прабългарите се отнасят към северозападния дял на западните хунски езици, заради което се наричат още хуно-булгарски /накратко булгарски/. Името български е регистрирано още през II в. в китайски, согдийски и арменски източници като част от „злите хуни“, поели пътя на запад в посока на Урал и Волга⁹⁵.

За алтайските народи богинята Умай /озн. утроба, пъпна връв/ е конкретизирана форма на Великата майка олицетворение на женското начало, покровителка на раждането. Умай е пазителка на човешката душа и последна нейна изпращачка. Тя помага на душата, след като излезе от тялото по най-бърз начин да отиде в царството на мъртвите, неопасно от злите духове. Шорците си я представят облечена в коприна⁹⁶.

Копринените нишки символизират косите на богинята Умай съгласно Алтайската митология. Алтайският шаман, за да стигне до жилището на свещената Умай на небето, тръгва от върха на дърво и върви по бяла и синя копринена нишка. Точно такива нишки украсяват чрез „прибери“ жалеиния пешкир. Умай се изобразява само на копринено поле. Щом жените престават да произвеждат коприна за домашни нужди, престават да тъкат и тези пешкири.

Предвид жалеината функция на пешкира, може да се направи основателно заключение, че женската фигура върху тъканта е богинята Умай, възседнала камила, за да пренесе безпрепятствено душата в подземния свят.

Изображението на птици по тясната ива на пешкира от с. Пиргово представлява намек за ролята на душата след смъртта, която свободно като птица може да излети. В с.Сърнец, Добричко, когато умиращият започва да издъхва с пешкир „му хващат душата“, който след това оставят в ковчега до главата. В с. Кацелово, Русенско /също хърцойско село/се използва бял пешкир за желеене на близък човек, който се завързва на лявата ръка. Щом се върнат от погребението, желеещият го отвързва и го окачва на дърво или саксия със цвете „за да си види умрялото душата“ до 40-я ден „когато душата се възнася към небето и си взема последно сбогом с близките“.

В с. Д.Ганево, Добричко се вярва, че „душата каца като птица на пешкира“ и затова при смърт оставят пешкир на дърво или окачен на гвоздей под стряхата до

девет дни от смъртта на починалия в къщата.

Вярването на тюркоезичните народи да си представят душата на умрелия като птица, намира отражение в много рисунки с изображения на птици⁹⁷.

ЗА ТРИЪГЪЛНАТА ДАНТЕЛЕНА УКРАСА НА ПЕШКИРА

За пешкир, използван в култовата практика се тъче специално платно /разм.: дълж до 3м. и шир. 40/50 см/ с тъканна или дантелена украса в двата му къси края, които непременно се подгъват с шевна игла, за което говори и запазено-то наименование за пешкир - „иглъчка“.

Подгъването /подшиването/ е основно начало за изграждане на дантелата и от броя на навивките на края около иглата зависи плътността и ширината на тази дантела, която във всички случаи има триъгълна форма. В случаи, когато дантелата е широка и образува правоъгълна форма, тогава в нея са очертани триъгълници. Замяната на иглената /шитата/ дантела с дантела, изработена с една кука, не променя нейното триъгълно оформление.

Поставянето на пешкира на определено място по тялото - на кръста, покриване на кръста или ръцете, названията на мотивчетата по дантелената паяжина: „мускички“ /Русенско/, „патии“ /от гр. заболяване в Алфатар/, „трънчета“ и „ръчички“ /Кюстендилско/, „пити“, „миши зъби“, „вълчи зъби“, „гребен на петел“ /Варненско/ и т.н като и синкосването на дантелата по някои краища, дават достатъчно основание да съдим за апотропейната функция на пешкира. Триъгълната форма на неговата дантелена украса играе ролята на защитен знак, отблъскващ злото, подобно на триъгълните амулети.

В къщата на водача, русалиите допират сабите си на три места - огнището, портата и другаде, за да опишат триъгълник.

Ст.Л. Костов пръв с основание свър-

зва триъгълната форма на амулетите с представата за св.Троица, наследила древни акадски и семитски астрономически митове като символи на божествената троица /триада/, която има силата да отклонява зловредни влияния⁹⁸.

В изграждането на своя духовен живот, българите не са изолирани от общия културен развой на близки и далечни народи. Наследници на няколко цивилизации - тракийска, старогръцка и римска, те образуват своята държава в обсега на Византия, която е мостът към великия културен пункт на Средна Азия - Вавилония и останалите семитски страни.

Врх на вавилонският пантеон заема великата божествена триада: Ану /бог на небето/, Бел /владетел на земята и действащите на нея сили на природата/ и Еа /бог на неизмеримите и неизтощими жизнени източници на подземния свят, даващи плодородие/.

Втората велика триада: Син, Самас и Истар или Син, Самас и Раман се явяват възплъщение на слънцето, луната и звездата Венера. Син е бог на луната. С осветяването на нощта, луната стои винаги пред слънцето и затова у семитските народи за начало на деня се счита залеза, а не изгрева на слънцето. По словото на Син растат растенията и се увеличават приплода на стадата. Самас като небесно светило помага за ежегодното оживяване на земята и нейната растителност. Един от начините на разположение на имената на боговете е по тяхното достойнство: Самас - слънце, Син - месец, Хергал - Марс, Небе - Меркурий, Мардук - Юпитер, Истар - Венера и Ниниб - Сатурн.

Особено внимание заслужава и своеобразната летобройна система на прабългарите, която те донасят от своята прародина и която остава в употреба дори след официалното покръстване в 865 г. Това е система на т.нар. 12 годишен животински цикъл, в който отделните години са отбелязани с имената на животни, а месеците в тях чрез числителни редни. Установено е, че този 12 годишен цикъл, който по обща структура наподобя-

бява римско-гръцката индиктионна система, а тя от своя страна семитската с нейните 15 циклови години е тесно свързана с определени астрологически вярвания. Чрез тях се изразява идета за зависимостта на земния и най-общо човешкия живот от астралния /звездния/ свят. Общо 12-годишния животински цикъл отговаря на зодиакалния кръг на гръко-римския свят на представите за видимия път, по който извършват своето движение Слънцето, Луната и планетите с 12 зодиакални знака и съответно 12 „небесни дома“, които определят характера и съдбата на родените под тях. Затова на астрономическа основа лежат представите на българите за „благоприятни и неблагоприятни“ дни и часове. Астрономическите и астрологическите вярвания на прабългарите и славяни са съществен елемент в техните езически религии. Утвърждаването на християнството сред българите се изразява в продължителна борба против тези вярвания. В стремежа си да укрепят православието, просветеното духовенство нагажда тези езически вярвания на българите към изискванията на новата вяра⁹⁹.

Според християнската догма за св.Троица, Бог е троичен по лица: Бог Отец, Син Божий и Дух Светий. Троица единосъщна и неразделна. Бог е един по същество и живее един живот в три неразделни лица. Основата на Божието битие у трите лица е една и сща, но начините на неговото изявяване и съществуване във всяко от тях е различно¹⁰⁰.

В източното християнско вероизповедание - православието, символа на св. Троица е триъгълник с върха нагоре. В триъгълен нимб се изобразяват поотделно нейните лица - Бог Отец /Бог Саваот/, Бог Син /Иисус Христос/ и Светий Дух във вид на гълъб.

Триъгълни са и частиците от хляба за веществата на Евхаристията/от гр. приношение/, които се приготвят на I-та литургийна част-проскомидията.Триъгълни частици от хляба се изваждат в прослава на светиите и на Св.Богородица

като благодарствени жертви затова че Господ в тяхно лице прославя цялото човечество и приема техните молитви за хората. Триъгълни частици се извеждат за възпоменание на живите и умрелите несвършени членове на църквата, за които се принася умилюстителна жертва на Бога.

На престола в олтара, означаващ Христовия гроб, както и самото Христово тяло се поставя илитор /триъгълен ленен плат/, който означава плата, с който била обвита главата на Христос в гроба¹⁰¹.

По подражание на апостолския обичай, рилските монаси извършват т.нар. чин на „Панагия“ /Всесвята/ в неделни или празнични дни.

Преди вечеря се носи хляб - просфора в монашеската трапезария, от която се изрязва триъгълна частица и се оставя на дискос, под който има ленен пешкир. След вечерята, клисарят на манастира взема благословието от игумена, „за да възвиси“ тази триъгълна частица хляб над „панагиара“ /двустранныя резбована иконка с изображение на св.Богородица, а от друга страна - св.Троица/. „Възвисявайки“ частицата, клисарят прославя: „Велико име“, а игуменът отговаря: „Светите Троици“. И отново клисарят: „Пресветая Богородице, спаси нас!“, а игуменът завършва: „Тоя молит вами, помилуй нас“, след което триъгълната частичка хляб се оставя на самата икона от страната на Св. Богородица. Всички монаси пеят „Достойно ест“, а клисарят носи дискоса с частицата хляб и раздава на всеки монах да си вземе от нея в чест на „панагиос“ /Всесветая Богородица/.

Когато на двустранныя иконка вместо образа на Св. Богородица е образа на Иисус Христос, тя се нарича енголпион, който се носи на врат и над него не се извършва чин на „Панагия“¹⁰².

Пешкирът като материална вещь, използван в култовата практика на българите осъществява не само една от връзките между божествата и хората, но той символизира и богатата енергия, изпращана от божествата на хората.

1. Г. Кръстева. Домашно традиционно тъкачество и орнаментирани тъкани в България. С., 1981, с.101-125. Декоративни тъкани. - Добруджа. С., с.203-206. Традиционно домашно тъкачество и декоративни тъкани. - Капанци. С., 1985, с.105-130. Е. Колева. Тъкачество и тъкани. - Пловдивски край. С. 1986, с.109-334. Н. Стефанова. Кърпи от фонда на ОИМ - В.Търново. ГМСВ, 1987, с.143-150. В. Илиева - Техника на изработване и особености на текстилните изделия от Габровския окръг. - Етнографски проучвания на Габровски окръг. 1988, с.70-92.
2. Е. Лефевюр. Бродерията и дантелата. /на фр. ез./ 1887, с.16
3. Д. П. Шантепи де- ля- Соссей. Иллюстрированная история религии. т. II, 1899, с.466.
4. Й. Иванов. Отчет за разкопките при Кадин мост, Кюстендилско, 1910, с.169.
5. Ст. Станчев и Ст. Иванов. Некрополът до Нови пазар., С., 1958, с.21.
6. В. Нешева. Приноси към проучване на облеклото през Втората бълг. държава /XII-XIVв./ - Археология, 1976, 2. с.23-39. Тъканите в българския костюм. - БЕ, 1980, 2. с.37-49.
7. В. Наследникова. Облеклото през VIII-X в. - История на изобразителното изкуство, т. I, 1976, с.138-142.
8. В. Кънчев. Из Мала Азия. С., 1928, с.38.
9. Е. Лефевюр. Пос съч. с.20.
10. Д. П. Шантепи. т. II, с.489
11. Д. Маринов. Народна вяра и религиозни обичаи. - СбНУ, 28, 1914. с.191-197. М. Арнауднов. Куцери и русалии. - СбНУ, 34, 1920, с.232.
12. Записи на автора от 1987 г. осведомители: с.Бръшляница, Плевенско: Ненка Йорданова Бешева - 91 год. род. с.Рибен, Плевенско и Виктория Стефанова Петкова - род.1912 г. в с.Бръшляница.
13. Нашата вяра. С., 1991, с.263. Еп. Нестеровский. Литургия. С., 1931, с.206-209.
14. Запис на автора от 1969 г. осв. с.Малко Градище, Хасковско: Петра Янакиева Москова - 57 г. род. с.М.Градище. Димитър Стойков Димитров - 72 г. род. М.Градище, Хриши Никола Стойкова - 43 г. род. с.М.Градище и Вида Митева Джурова - 63 г. род. с.М.Градище. Запис от 1971-72 г. осв. с.Доситеево, Хасковско: Коса Тодорова Кавръкова - 75 г. род. Доситеево, баячка, с.Белица, Хасковско: Велика Ангелова Тръндева 76 год. род. с. Белица, Георги Митев Гочев - 65 г. род. с. Воден. Гина Янчева Параскова - 45 г. род. с. Стамболийски и Рада Георгиева Митева - 65 г. род. с.Черногорово. запис от 1987-88 г. осв. с.Червенци, Варненско: Маринка Стоянова Демирева - род.1908 г. в с.Червенци. Ганка Стоянова Дончева - род. 1918 г. в с.Червенци. Донка Янева Каишева - род.1903 г. в с.Червенци и Калина Генева Сименова - род. 1914 г.
15. Д. Маринов пос.съч. с.135.
16. Е. Лефевюр. пос.съч. с.27.
17. Н. Станев. Средновековна България. 1934. с.105.
18. Н. Кондаков. Македония. Археологическое путешествие. 1909. с.8.
19. Б. Цветкова. Френски пътеписи за Балканите /XV-XVIIIв./, 1975. с.169. П.Цончев. Копринарството в Габрово. - ИНЕМ. 1923. с.33-42. Р.Бояджиев. Бубарство. - Капанци с.55. И.Георгиев. Град Елена, 1904 с.83.
20. Е. Лефевюр. пос.съч. с.26.
21. Г. Данаилов. Ленът, конопът и техната индустрия в България. II сп. БАН, 1905/6 с.1-73. М. Велева. За етническият стил на художествените тъкани на балканските народи. - БФ, 1980, I.с.40-47.
22. Д. П. Шантепи. т. I. с.199-200.
23. Д. П. Шантепи. т. I. с.90.
24. Ал. Мень. Православие богослужение. М. 1991. с.51-64.
25. Ив. Венедиков. Медното гумно на прабългарите. С., 1983. с.97-161 и 175. Българската култура и древността. - Проблеми на културното наследство. С., 1981. с.5-24.
26. Д. П. Шантепи. т. II. с.246. С.Токарев. Религията в историята на народите. С., 1983. с.260-261.
27. Запис на автора от 1971 г. осв. с.Свирково, Хасковско: Добра Пенева Ламбова. - 70г. род. с.Свирково. Станка Генева - 53г. род.с.Свирково, баячка. Стайка Жекова Куманова - 79г. род.с.Свирково и

- Пеньо Иванов Желев - 70г., мелничар Запис от 1986-88г. с.Веринско, Ихтиманско: Милка Миланова Митева - род. 1909 г. в с.Веринско и Димитър Стоянов Новаков - род. 1921 г. Ихтиман. с.Оризаре, Сливенско: Цона Ненова Крълева - род. 1886г. в с. Червените полове, Ст.Загорско и Стояна Дойчева Маркова - род. 1907 г. в с.Иризаре.
28. Д. Дюлгеров и Ил. Цоневски. Православно догматично богословие. С., 1936. с.193.
29. Г. Пешев. Религия и нравственост. С., 1934. с.51-55.
30. М. Колева. Обредна храна от Хасковско. - БЕ, 1990, 5.ц.35. и Запис на автора от с.Бориславци от 1971 г. осв.: Неделя Димитрова Ангелова 102 год. род. с.Коджабунар /най-старото село в М.Азия, жена в с.Сюит и пресеена в с.Бориславци, Хасковско през 1914 г./ Злата Димитрова Гюдженова - 70 г.род.с.Тъйбелен, М.Азия, прес.1914г. Христо Янев Гюдженов - 75 г.род.с.Тъйбелен, прес 1914 г. Султана Николова Арнаудова - 78 г. род. в с.Тъйбелен, М.Азия, от рода Чакървци от Чирпанско, преселена в М.Азия 1835 г., в Бориславци през 1914 г. и Никола Христов Арнаудов - 86 г.род. в с.Тъйбелен. Родителите му са преселници от Костур, Македония. Преселена в Бориславци през 1914 г.
31. М. Василева. Календарни празници и обичаи. - Софийския край. С., 1993, с.236.
32. М. Габровски. Преходът между старата и новата година у българите. - Етнографски проблеми на народната духовна култура. С., 1989. с.25. Р.Попов. Към характеристиката на българските народни вярвания, свързани с периодите на прехода към зимата и пролетта. Етн.проблеми с.71
33. Д.П.Шантепи.т.I.с.190-191.
34. Запис на автора през 1971 г.осв.с.Крепост, Хасковско: Рада Славчева Маркова - 76 г.род.с.Крепост. Атанаска Йорданова Ганчева - 77 г.род.с.Воден, Хасковско и Ванчо Тенев Йорданов - 86 г.род.с.Крепост.
35. Д. П. Шантепи.т.II.с.250.
36. Г. Михайлова. Облекло - Капанци, с.131-164.
37. Запис на автора от с.Свирково, Хасковско пт 1971 г.
38. Запис на автора от 1986-87 г.осв.: с.Мали извор, Добричко: Димитър Иванов Иванов - род.1924 г. в с.Мали извор и Марийка Атанасова Иванова - род.1923 г. в с. Мали извор . с.Д.Ганево, Добричко: Димка Йорданова Стоянова - род 1922 г. в с.Сараюрт /Ръмъния/, прелена в Д.Ганево през 1940 г. и Донка Станева Костадинова - род. 1920 г. в с.Сараюрт /Ръмъния/ прес. 1940г.
39. Ев. Теодоров. Прабългарски елементи в обреди, обичаи и вярвания на населението в Североизточна България. - БФ, 1981, 3.с.5-14.
40. Д. П. Шантепи.т.I.с.155.
41. Запис на втора през 1971 г. осв.с.Динево, Хасковско: Гина Николова Стефанова - 58 г.род.с. Елена, Хасковско. Петка Жекова Лавчева - 86 г.род.с.Динево. Недялка Георгиева Иванова - 60 г.род.с.Динево и Никола Стефанов Костов - 63 г.род.с.Тъйбелен /М.Азия/ прес. в с.Динево през 1914 г. и Иван Петев Колев - 74 г.род.с.Динево Запис от 1980 осв.: с.Овчарци, Дупнишко: Злата Митева Камжилова - род.1914 г. в с.Овчарци. Запис от 1988г. : с.Крушаре, Сливенско: Мария Демирева Василева - род. 1918г. в с. Крушаре. с.Вардун, Търговишко: Жечка Панайотова Папурева - род.1909г. в с.Вардун. с.Граница, Кюстендилско: Атанаска Димитрова Крумова - род.1925 г.с.Стойките, Смолянско: Катерина Николова Сакалова - род 1912г.с.Стойките и Никола Андонов Сакалов - род. 1907 г. в с.Стойките.
42. Д. Маринов пос.съч.с.51.
43. Т.Ив. Живков. Българската коледарска благословия. - ИЕИМ, 15.1974.с.55-89.
44. М. Габровски. За „дръвето“ на коледарския цар. - БЕ, 1986, 3.с.41-52. П.Георгиев. Изображение на четирико славянско божество от с.Преслав. - Археология, 1984, 1.с.16-29.
45. Д. Тодорова. Традиционни есенни и зимни празници и обичаи в Провадийския сърт. - ИНМВ, т.25, 1989. с. 126 - 134.
46. Запис на автора от с.Кацелово, Русенско през 1987-88г.: Севдалина поп Вликова - род. 1922г. в с.Кацелово. Теодора Вълчева - род.1922 г. в с.Кацелова и Иванка Добрева Добрева - род. 1926 г. Кацелово.
47. Д. Овчаров. Култът към слънцето в езическите религиозни представи на българите. - Векове, 1978, 1.с.0-35. Р.Попов. Светци - близници в българския народен календар. С., 1991. с. 92-94.

- хово. с.Падина, Варненско: Маринка Апостолова Маринова - род.1913г.с.Падина.
83. Й. Титоров. Българите в Бесарабия.1903.с.257.
84. Г. Михилова. Някои семантични паралели между българския и източния народен костюм. - БЕ, 1986, 3.с.18-30.
85. С. Бобчев. Канонично право.С., 1919.с.96.
86. Д. Маринов. посъч. с.240.
87. Н. Велчева. Традиционната сватба в някои села от Софийско. - Векове, 1975, 4.с.64-72.
88. Й. Манкова. посъч. с.149.
89. Ст. Ганчев посъч.
90. Запис на автора с.Мламолово, Дупнишко през 1987 г.: Верка Илинска - род 1925 г. с. Мламолово и Радка Вячка - род 1923г. в с.Мламолово.
91. Еп. Нестеровский. посъч. 60-62 и 71-73.
92. Запис на автора от 1986г. от с.Пиргово, Русенско: Мита Станчева - род 1915 г. и Петкана Тодорова Маджарова - род 1926 г. Пиргово.
93. Ив. Марковски. Библийска археология.С.,1948.с.429.
94. Г. Трайчев. Старини от Преспа. 1924.с.15. Й. Иванов. Български старини из Македония. С., 1931 г. с.56. История на България т.2., 1981 с.432.
95. Б. Симеонов. Относно тотемизма на прабългарите. - Проблеми на прабългарската история и култура. С., 1989. с.417-429.
96. Н. Овчаров. Съществувала ли е богинята Умай в прабългарския пантеон. - Проблеми на прабългарската история и култура. с.430-439.
97. Ев. Савчев. Рисунки с надпис от Мурфатлар. - ИНИМ, 1981, 3.с.185.
98. Ст. Л. Костов. Амулети против уроки. - ИНЕМ, 1927.с.69-106.
99. Ив. Дуйчев. Астрология и астрономия в Средновековна България. - Пътеки от утрото.С., 1985.с.99.
100. Д. Дюлгероv. посъч.с.60-61.
101. Еп. Нестеровский. посъч. с.94-95, с.206-209.
102. Запис на автора през 1980. в Рилския манастир от архим. Климент Рилец /1900-1985г./ - духовен писател.

TOWELS, USED IN SOME CELEBRATIONS, CUSTOMS AND RITUALS

Maria Koleva

/Summary/

The towels are exactly defined fabrics, because their material, workmanship and decoration determine the fulfilment of the ritual function in a semantic plan.

The information gathered by the author about the entire ethnic territory outlines the towels as a considerable ritual requisite in some feasts, rituals and customs.

The towel is the main and irrevocable gift for the "world beyond", to which many magical and cult acts were devoted. The idea of the "world beyond" takes in the main pagan cult of the Bulgarians to the "stopan", the ancestor-protector, from whose they draw on power for their existence.

During the transitional periods from one season to another it was believed that it was possible to carry out contact with the "world beyond" which deigned give or take earthly goods to the people. In the system of acts and ritual objects, dedicated to the "world beyond", the towel was in an important link between the bearer and the divine powers.

Two ornaments of the towels' decoration are interpreted in their mythological and Christian aspect. These were the triangle shape of the lace as protection and amulet together with the image of the goddess Umaj - the concretized form of the Great Mother Goddess, the caretaker of the human soul and its last companion.

The origin and the extent of influence over the national view of life of Semitic and Altai people, as well as of the Orthodox religion are generally examined.

48. Ст. Ганчев. Кумството у българите. - ИЕИМ, XV, 1974.с.89-112.
49. В. Иванова. Българската фолклорна сватба. С.,1984.с.62.
50. Р. Урумова. Традиционната народна сватба в с.Ерчек /Козичино/, Бургаски окръг. - ИМЮИБ, т.ІІІ, 1980. с. 91-105.
51. Ст. Вичева. Развитие на народния костюм в северните села на бившата Кариобатска околия. - ИНМБ, 2, 1965.с.101-121.
52. Й. Маркова. Традиционни сватбени и следсватбени обреди и обичаи във Врачанско от края на XIX и нач на XXв.- ИМСБ, т.7, 198.
53. Запис на автора от 1968-1969 г. от с.Ново село, Хасковско: Султана Георгиева Бозаджиева - 72 г.род. Каяджик /Беломорска Тракия/ Мита Стефанова Ламбова - 70г. род. Каяджик. Васил Апостолов Кючуов - 62 г.род.с.Чирмен /Одринска Тракия/. Елена Танчева Колева - 37 г. род. с.Михалич, Хасковско и Пенка Георгиева Горастева - 68 г. род. с.Мезек; Хасковско: Комня Илиева Иванова - 71 г.род.с.Мезек и Йова Колева Тонева - 65 г.род.с.Мезек.
54. Еп. Нестеровский. пос.съч.с.62.
55. Д. П. Шантели. т.ІІ.с.249.
56. Ев. Теодоров. Вероятен древен първообраз в една българска народна епическа песен. - Фолклор и общество. С., 1982, с.118-125.
57. Г. Лозанова. Обредни трапези при погребение у южните славяни. - БЕ, 1991, .с.3-13.
58. Ев. Теодоров. Древнотракийско наследство в българския фолклор. С.,1972.с.263-265.
59. Д. Маринов. пос.съч.с.535.
60. Запис на автора от с.Бобораци, Радомирско от 1986-87 г.: Влаинка Николова Войнишка - род. 1907 г. в с. Бобораци.
61. Запис на автора от Алфатар, Силистренско от 1986-88 г. Иван Петров Стойчев - род. 1917 г. в Алфатар и Стояна Стойчева род 1916 г. в Алфатар.
62. М. Колева. Народни вярвания и лекувания от Хасковско. - ИМЮИБ, т.Х, 1987.с.125-141.
63. Н. Даскалова. Кариоти. С.,1980.
64. Ат. Илиев. Растенията от българското фолклорно гледище. сп.БАН, кн.18, 1919, с.93-180.
65. Запис на автора от 1987 г. с.Бабук, Силистренско: Цона Василева Калева - род. 1922г. род. с.Бабук, народна лечителка.
66. Запис от Алфатар.
67. Запис на автора от 1988 г. с.Сърнец, Доричко: Стойка Куманова Белева - род.1928 г. в с.Сърнец. с.Безмер, Добричко: Йорданка Стоянова Братованова - род. 1907 г. в с.Безмер.
68. Н. Даскалова. пос.съч.с.107.
69. Ев. Теодоров. Древнотракийско.с.116.
70. Записи на автора.
71. К. Николова. Чешмите в домашния и обществен бит на населението в Трявна и Тревненско. - Етнографски проучвания на Габровски окръг, 1988.с.105-115.
72. М. Колева. Обредна храна.с39.
73. Л. Петкова. Народната практика на лечение и някои заболявания в Североизточна България. - ИНМБ, 24.с.149-156.
74. С. Бисерова. Етнографски материан за с.Бисерци. - Българските алиани.С., 1991.с.55 и Хр.Христов. Етнографски материали за с.Мъдево - Българските алиани.с.132.
75. Ев. Теодоров. Остатъци от прабългарски фолклор в Североизточна България. - БФ, 1980, 1.с.25-39.
76. Ев. Теодоров. Древнотракийско.с.131.
77. М. Колева. Обредни игри от Хасковско - БФ, 1989, 1.с.67.
78. Т. Коев. Тайнството брак. - Православен катехизис. С.,1985.с.114-115.
79. Свещ.К.Стратилатов. За тайнството брак. Православна вяра и богослужение в беседи и поучения. П., 1930. с. 305-311.
80. Г. Пашев. пос.съч.с.94.
81. Свещ.К.Стратилатов. пос съч.
82. Записи на автора през 1987г. с.Аспарухово, Варненско: Катя Иванова Иванова - род. 1924г. в с.Аспару-